

*Невара Л. М.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті аналізуються матеріали міжнародних конференцій з питань освіти для сталого розвитку. На самітах обговорювалося значення освіти для переходу на засади сталого розвитку. Були прийняті відповідні документи та поставлені завдання перед освітою, що є фундаментом сталого розвитку.

Ключові слова: освіта, сталий розвиток, збалансований розвиток, інтеграція, міжнародне співробітництво, вища освіта.

Постановка проблеми. Загострення глобальної екологічної кризи у ХХ ст. привело до пошуку нових шляхів для її розв'язання. Стало очевидним, що існування людства залежить від упровадження якісно нових підходів і принципів у функціонування нашого суспільства, поведінка і стиль повсякденного життя якого повинні бути спрямовані на раціональне ставлення до природних ресурсів та їх збереження. Необхідний гармонічний розвиток людини поряд із природою. Саме на таких засадах сформувалося поняття «сталий розвиток».

Сучасна концепція освіти для сталого розвитку (далі – ОСР) базується на Університетській хартії зі сталого розвитку (Женева, 1994 р.), Белградській хартії (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1975 р.), Тбіліській декларації (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1977 р.) і Салонікській декларації (ЮНЕСКО, 1997 р.), а її основу становить прийнятий у 1992 р. у Ріо-де-Жанейро «Порядок денний на ХХІ століття». Відповідно до Університетської хартії університети та інші навчальні заклади повинні заохочувати впровадження у навчальні програми екологічних аспектів і головних принципів переходу суспільства до сталого розвитку незалежно від їхнього професійного спрямування і характеру діяльності [1]. Питання про необхідність міжнародних угод і дій у галузі ОСР на глобальному рівні вперше було поставлено у процесі підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі.

У сучасному світі значення вищої освіти як найважливішого чинника формування нової якості не тільки економіки, а й суспільства постійно зростає. Тому проблема підтримки розвитку освіти і науки є глибоко соціальною і належить до пріоритетних завдань суспільного розвитку, що безпосередньо пов'язані з системою національних інтересів, підвищенням якості життя та національної безпеки.

Мета статті – аналіз міжнародних угод із питань освіти для сталого розвитку, що полягає в заохоченні держав-членів ЄЕК ООН до розвитку і включенні освіти в інтересах збалансованого розвитку у свої системи формальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На 2-й Конференції ООН із навколишнього середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [2] вперше було сформульовано основні положення сталого розвитку, задекларовані у програмному документі «Порядок денний на ХХІ століття» [3]. У цьому документі підкреслюється, що освіта має вирішальне значення для сприяння ста-

лому розвитку та розширення можливостей людей у вирішенні питань довкілля і розвитку. Світове співтовариство почало все частіше говорити про роль освіти для сталого розвитку.

Крім того, що освіта є фундаментом сталого розвитку, вона є одним із прав людини, однією з передумов для досягнення збалансованого розвитку і найважливішим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень і розвитку демократії. Вона може сприяти зміні поглядів людей, даючи їм можливість робити наш світ безпечнішим і здоровішим, тим самим поліпшуючи якість життя. Освіта в інтересах збалансованого розвитку (ОЗР) може забезпечити критичне мислення і сприяти підвищенню інформованості, а також розширенню можливостей, що дасть змогу розробляти нові підходи і концепції, розвивати нові методи і засоби їх здійснення. [4]

Вперше питання про освіту для сталого розвитку на глобальному рівні було поставлено під час підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (Південна Африка), що відбувся з 26 серпня по 4 вересня 2002 р. [5] Тоді і введено поняття «освіта для збалансованого розвитку» (ОЗР). Освіта для збалансованого розвитку передбачає популяризацію серед широких верств населення знань про збалансований розвиток суспільства, про соціальні, культурні й екологічні основи суспільства, використовуючи при цьому всі можливі засоби: заклади освіти, засоби масової комунікації, театри, книги, засоби пропаганди тощо. На саміті висвітлювався десятирічний досвід ОЗР і підкреслювалось, що ця концепція нового бачення економічної освіти динамічно розвивається. Її завдання – навчити людство брати на себе відповідальність за побудову майбутнього.

У Плані дій, що був ухвалений в Йоганнесбурзі в 2002 р., рекомендувалося проголосити десятиріччя «Освіти для сталого розвитку». Також визначено пріоритети та подальші кроки у напрямку прискореного виконання завдань, визначених попередніми документами. У п. 111 зазначено про «...необхідність створення і зміцнення системи науки й освіти для сталого розвитку на всіх рівнях з метою обміну знаннями, досвідом і передовою практикою та створення наукового потенціалу». На конференції було вирішено рекомендувати Генеральній Асамблеї ООН проголосити, починаючи з 2005 р., десятиріччя освіти для сталого розвитку [6, п. 125 d].

Під час 4-го Підготовчого комітету до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (о. Балі, Індонезія), що відбувся у червні 2002 р., уряд Японії вперше висунув ідею про проведення Декади ООН з освіти в інтересах сталого розвитку (далі – ДОСР). Всесвітня зустріч зі сталого розвитку дала змогу закласти важливий фундамент – визначити завдання, часові рамки і зобов'язання із широкого спектру питань, що покликані змінити життя людей у всіх регіонах світу.

У грудні 2002 р. Генеральною Асамблеєю ООН односторонньо була прийнята резолюція «Про Декаду ООН з освіти для сталого розвитку».

Провідною установою ДОСР призначена ЮНЕСКО. Основними завданнями ДОСР визначені: інтеграція сталого розвитку у системи освіти на всіх рівнях; сприяння розвитку освіти як основи сталого суспільства; зміцнення міжнародного співробітництва для вироблення новаторської політики, програм і практики освіти для сталого розвитку.

Продовжуючи питання ОСР, міністри охорони навколишнього середовища країн-членів СЕК ООН на 5-й Конференції «Довкілля для Європи», що відбулась у Києві 23 травня 2003 р., ухвалили «Заяву про освіту для сталого розвитку» [7]. У роботі конференції взяли участь міністри з навколишнього середовища 55 країн СЕК ООН, Південної Америки та Центральної Азії. У заяві йдеться про рішення розробити регіональну Стратегію в галузі освіти для сталого розвитку. Зокрема, було визнано, що освіта є одним із головних інструментів, які забезпечують охорону навколишнього середовища та сталий розвиток, і що в рамках екологічної освіти все більше приділяється уваги широкому колу питань, включених до «Порядку денного на XXI сторіччя». З метою сприяння освіті як стрижневу чиннику змін було запропоновано всім країнам включити концепцію сталого розвитку у свої системи освіти всіх рівнів – від дошкільної до вищої та від неформальної освіти до освіти поза навчальними закладами. У Стратегії втілено досвід, накопичений як у самому регіоні, так і у світі. Вона також є внеском в основні положення проекту плану реалізації Десятиріччя освіти ООН в інтересах збалансованого розвитку, підготовлені ЮНЕСКО, повністю відповідає їм і покликана стати основою для проведення Десятиріччя на регіональному рівні та реалізації рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі збалансованого розвитку.

На виконання цієї заяви у березні 2005 р. у Вільносі (Литва) на нараді представників міністерств охорони навколишнього середовища та освіти була прийнята Стратегія освіти для сталого розвитку СЕК ООН [8] та Вільнюські рамки її виконання. У Стратегії, яка втілює європейський та світовий досвід, зазначено, що «ОСР розвиває та укріплює потенціал окремих осіб, груп, співтовариств, організацій та країн, який дає змогу мати власні думки і робити вибір для сталого розвитку. Вона може сприяти зміні поглядів людей, даючи їм можливість робити наш світ безпечнішим, здоровішим і процвітаючим, тим самим покращуючи якість життя...» [8]. У цьому документі вказано, що «освіту задля сталого розвитку слід розглядати в якості процесу, що охоплює всі елементи життєвої сфери. Слід добиватися його органічного включення у навчальні програми на всіх рівнях, включаючи професійну освіту, підготовку педагогів та безперервну освіту для фахівців та керівників» [8].

Заходи з виконання Стратегії зазначені у документі, який був ухвалений на зустрічі представників міністерств освіти та охорони навколишнього середовища країн-членів Європейської економічної комісії ООН у березні 2005 р., – «Вільнюських рамках» [9]. Цим документом передбачається три етапи реалізації Стратегії:

I етап (до 2007 р.) передбачає створення на національному рівні нормативно-правової бази освіти для сталого розвитку, включаючи прийняття національного Плану реалізації Стратегії, створення національних Координаційних рад із впровадження освіти для сталого розвитку в системи формальної та неформальної освіти;

II етап (до 2010 р.) передбачає практичне впровадження на національному рівні освіти для сталого розвитку у всі навчальні програми формальної освіти (від дошкільної до післядипломної), суттєве поліпшення неформальної освіти;

III етап (до 2015 р. і надалі) розрахований на досягнення на національному рівні всіх цілей, що передбачені у Стратегії освіти для сталого розвитку.

Суть прийнятої Стратегії полягає в декількох позиціях. Насамперед це перехід освіти від простої передачі знань і навичок, необхідних для існування в сучасному суспільстві, до формування готовності діяти й жити в мало передбачуваному майбутньому світі, у швидко змінних екологічних і соціально-економічних умовах.

Мета Стратегії полягає в заохоченні держав-членів СЕК ООН до розвитку і включення ОЗР у свої системи формальної освіти в рамках усіх відповідних навчальних дисциплін, а також у неформальну освіту і навчання. Такий підхід озброїть людей знаннями і спеціальними навичками у сфері збалансованого розвитку, підвищить їх компетентність і впевненість у собі, а також розширить їхні можливості вести здоровий і повноцінний спосіб життя в гармонії з природою і виявляти турботу про соціальні цінності, рівноправність статей і культурне різноманіття.

Розвиток сталого суспільства слід розуміти як безперервний процес навчання, дослідження проблем і дилем, де правильні відповіді й рішення можуть змінюватися протягом накопичення досвіду. Завдання навчання у рамках ОЗР мають передбачати розширення знань, розвиток спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції й цінностей.

Стрижневими темами сталого розвитку є зменшення масштабів бідності; громадянськість, мир, етичність; відповідальність у локальному і глобальному контексті; демократія і управління; справедливість і безпека і права людини; охорона здоров'я; рівність статей; культурне різноманіття; розвиток сільських і міських районів; економіка, структури виробництва і споживання; корпоративна відповідальність; охорона навколишнього середовища; управління природними ресурсами; біологічне та ландшафтне різноманіття.

Розгляд цих різноманітних тем, безумовно, потребує застосування комплексного підходу.

Отже, освіта для сталого розвитку (ОСР) потребує переорієнтації уваги із забезпечення знаннями на опрацювання проблем і пошук можливих рішень. А освіта в інтересах збалансованого розвитку (ОЗР) все ще продовжує формуватися як широка і всеосяжна концепція, що охоплює пов'язані між собою екологічні, економічні та соціальні проблеми.

Кожна країна несе відповідальність за здійснення цієї Стратегії. Застосування принципів збалансованого розвитку (ЗР) у рамках всієї системи освіти потребуватиме активної політичної підтримки на всіх рівнях управління. Політика, законодавство, організаційні основи і навчальні плани мають охоплювати ОЗР і бути її опорою. Ключем до досягнення цієї мети могло б стати:

- прийняття основоположних документів щодо ОЗР на всіх рівнях освіти;
- стимулювання розвитку міжвідомчого і багатостороннього співробітництва, у разі потреби включаючи створення консультативних механізмів;
- включення принципів ЗР у навчальні програми і спеціальні курси на всіх рівнях вищої освіти, особливо у процесі початкової підготовки викладачів;
- поліпшення матеріальної бази освіти з орієнтацією управління навчальними закладами на ЗР, а також зміцнення зв'язків між природними, економічними, політичними і суспільними науками у рамках як міждисциплінарних, так і спеціалізованих досліджень.

Необхідно забезпечувати належний баланс під час проведення міждисциплінарних, багатодисциплінарних і спеціалізованих досліджень.

Міжнародне співробітництво у сфері освіти в інтересах збалансованого розвитку, крім забезпечення зміцнення і вдосконалення ОЗР в окремих країнах, могло би сприяти досягненню взаєморозуміння, зміцненню довіри і прищепленню поваги до культурних цінностей і тим самим дало би змогу налагодити стосунки дружби між народами і країнами та зробити внесок у справу зміцнення миру і підвищення добробуту.

Освіта для сталого розвитку ґрунтується на понятті сталого розвитку як такого, що задовольняє потреби сьогодення та не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Розвиток необхідний для задоволення потреб людей і поліпшення якісного рівня їхнього життя.

Складниками змісту освіти для сталого розвитку є якість життя, соціальна справедливість та рівноправність; збереження культурного, соціального та біологічного різноманіття; розвиток у межах відтворення екосистем; взаємозв'язок у суспільстві, економіці та навколишньому середовищі; усвідомлення відповідальності перед майбутніми поколіннями; громадянська позиція, права та обов'язки громадян; потреби та права майбутніх поколінь на довкілля.

Стають необхідними уміння випускників брати участь у плануванні соціального розвитку території, передбаченні наслідків дій, що вживаються, у тому числі й можливих наслідків у сфері сталості природних екосистем. Перед випереджальною освітою в інтересах сталого розвитку постають завдання забезпечити формування в молодого покоління нових форм мислення й поведінки в навколишньому середовищі, які припускають уміння прогнозувати й планувати, мислити творчо, критично й самокритично.

Поштовхом до активного розвитку ОСР у світі стала П'ята конференція міністрів «Довкілля для Європи». Обговорювалися питання ОСР і на Шостій та Сьомій конференціях. Вже минуло понад десять років із часу прийняття Стратегії ОСР ЄЕК ООН, отже, необхідно підвести підсумки десятирічної діяльності та обговорити подальші плани щодо діяльності у цій галузі. Саме тому на Восьмій конференції міністрів «Довкілля для Європи» 8–10 червня 2016 р. у м. Батумі (Грузія) [10] у порядку денному було окреме питання «На шляху до нового суспільства: 10 років ОСР». На заході були представлені Доповідь про оцінку реалізації Стратегії ЄЕК ООН для ОСР з 2005 по 2015 р. та Третя доповідь про оцінку Стратегії ЄЕК ООН для ОСР, які узагальнили досягнутий прогрес, проблеми та досягнення держав-членів ЄЕК ООН. Багато держав-членів ЄЕК ООН тепер мають національні політики ОСР і рамки їх реалізації. Сотні ініціатив були розпочаті для інтеграції ОСР у зміст і процеси формальної та неформальної освіти, для переходу від політики до практики. Ці документи є важливими для обміну досвідом та презентації кращих практик у галузі ОСР. За десять років реалізації Стратегії вдалося домогтися істотних досягнень у чотирьох із семи тематичних сферах, що охоплюють інтегрування політики, навчальні плани, засоби навчання та навчально-методичні матеріали, а також у сфері налагодження співпраці та мереж.

На Конференції міністри також прийняли заяву з ОСР та рамки реалізації Стратегії ОСР ЄЕК ООН на період до 2030 р. Міністри зобов'язуються продовжувати просування пріоритетних галузей Стратегії з урахуванням політики в галузі освіти й освітніх систем на національному або регіональному рівнях [11].

У вересні 2015 р. у рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 р. Під час Саміту було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 р. та визначено 17 цілей сталого розвитку [12]. Стрижневі питання ролі освіти в реалізації Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. були в центрі уваги під час обговорення Рамок дій «Освіта-2030» на 38-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі (листопад 2015 р.). Зокрема, учасниками наголошено, що нині більшість держав розглядає інвестиції в наукові дослідження й запровадження інновацій як важливий крок до забезпечення стійкого економічного зростання [13].

Висновки. Таким чином, поставлені Стратегією завдання перед національними системами освіти припускають кардинальний перегляд цілей освіти: підготовку підростаючих поколінь до участі у створенні інститутів цивільного суспільства, формування готовності та здатності молоді брати участь в екологічній соціально-гуманістичній діяльності заради збереження екологічної якості середовища, едбайливого витрачання природних ресурсів, поширення ідеалів здорового способу життя і захист самого життя людини, особливо в умовах урбанізованого середовища. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства. За допомогою освіти можна виховувати ставлення, поведінку та стиль життя, необхідні для забезпечення сталого майбутнього.

Література:

1. Элиас В.В. Обзор важнейших международных соглашений в области образования для устойчивого развития. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoaccord.org/edu/Obzor-Int.agreements.htm>
2. Друга Конференція ООН з навколишнього середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoosvita.org.ua/storinka/pro-nas>
3. Повестка дня на XXI век [Электронный ресурс]: принята Конф. ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. // Организация Объединенных Наций: [веб-сайт]. – 2016. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
4. Всеукраїнська екологічна ліга. Стратегія ЄЕК ООН для освіти в інтересах збалансованого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.ecoleague.net/34903999-442.html>
5. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Электронный ресурс]: принята на Всемир. встрече на высш. уровне по устойчивому развитию (Йоханнесбург, Южная Африка, 26 авг. – 4 сент. 2002 г.) // Организация Объединенных Наций: [веб-сайт]. – Электрон. данные. – 2016. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wsds.shtml
6. Освіта для сталого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecoosvita.org.ua/storinka-knygy/osvita-dlya-stalogo-rozvytku>
7. Заява міністрів охорони довкілля країн ЄЕК ООН про освіту в інтересах сталого розвитку / Процес Довкілля для Європи. – Київ, 2003.
8. Стратегія ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку: Пер. з англ. – Одеса: Екологія, 2005. – 44 с.
9. Барлыбаев Х.А. Человек. Глобализация. Устойчивое развитие: монография / Х.А. Барлыбаев. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 320 с.
10. Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні. Восьма Конференція міністрів «Довкілля для Європи». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unecce.org>
11. Стратегія ОСР ЄЕК ООН на період до 2030 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unecce.org>
12. United Nations Ukraine. Цілі сталого розвитку 2016-2030. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
13. Education 2030 [Electronic resource]: Incheon Declaration and Framework for Action: towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all: (Final draft for adoption). – Mode of access: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/FFA-ENG-27Oct15.pdf

Невара Л. М. Международно-правовое регулирование образования для устойчивого развития

Аннотация. В статье анализируются материалы международных конференций по вопросам образования для устойчивого развития. На саммитах обсуждалась роль образования в переходе на принципы устойчивого развития и образования в интересах сбалансированного развития. Были приняты соответствующие документы и поставлены задачи перед образованием, которое является фундаментом устойчивого развития.

Ключевые слова: образование, устойчивое развитие, сбалансированное развитие, интеграция, международное сотрудничество, высшее образование.

Nevara L. International legal regulation of education for sustainable development

Summary. The article analyzes the materials of international conferences on education for sustainable development. On the summits discussed the role of education for transition to the principles of sustainable development and education for sustainable development. It has been adopted relevant documents and tasks to an entity which is the foundation of sustainable development.

Key words: education, sustainable development, balanced development, integration, international cooperation, higher education.